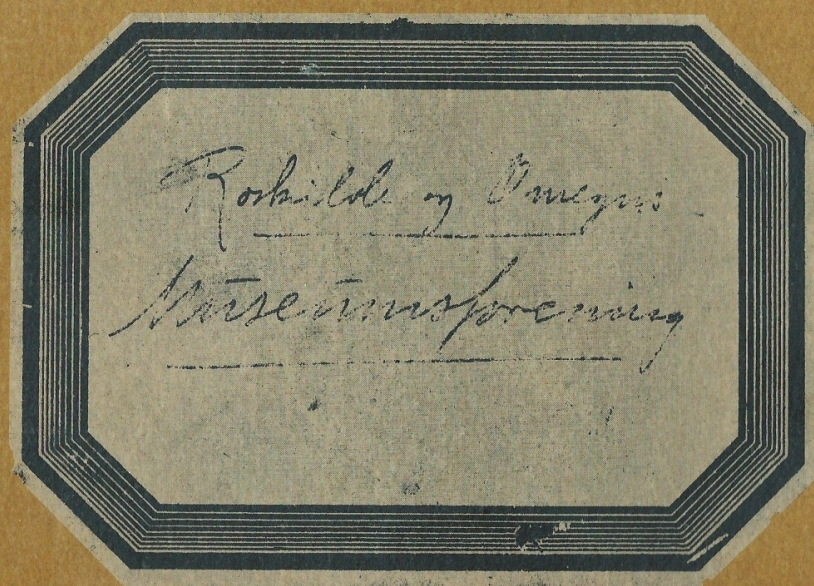

13 bidrag til Roskilde by og egns historie · Udgivet i anledning af Roskilde Museum's 50 års jubilæum

Boderække fra omkring år 1600

*Bygningsundersøgelse af
Bondetinget 17 og 19 i Roskilde*

Jens Riis-Jørgensen

Boderække fra omkring år 1600

Bygningsundersøgelse af Bondetinget 17 og 19 i Roskilde

Baggrunden for undersøgelsen af Bondetinget 17 og 19 var, at Roskilde kommunes planlægnings- og miljøudvalg i december 1978 kom frem til en beslutning om, at disse to medtagne huse, som kommunen ejede, skulle afhændes til liebhavere. Det lille nr. 19 ville man herved kræve restaureret efter nærmere angivne retningslinier, som dog mest tog sigte på bevaring af det ydre, idet man godt i et vist omfang ville tillade ændret rumopdeling med videre. Det store nr. 17 med det stejle tag kunne derimod tillades nedrevet mod opførelse af et nyt »i samme stil«! Dette reagerede man på fra Roskilde Museums side ved i foråret 1979 af foranledige, at en grun-

dig opmåling af husene fulgt op af en bygningsarkæologisk undersøgelse blev foretaget. Man ønskede at få fastslået deres alder, idet man havde på fornemmelsen, at der især i nr. 17 gemte sig rester af noget meget gammelt. Alderen havde man hidtil skønsmæssigt anslået til cirka 200 år. Sagen om husene var stillet i bero, og snart gav undersøgelseerne resultater, der så småt kom til at ændre holdningen. Museumsinspektør i Sorø, Helge Torm, Roskilde, kunne ikke forliges med tanken om en eventuel nybygning på dette sted, da man kunne risikere at forringe det brogede gadebillede i Bondetinget op mod domkirken yderligere. I et forsøg på at få bevaret nogle af de sidste ældre, karakterfulde huse i det efterhånden ret moderniserede Roskilde rejste han fredningssag. Efter korrespondancer kommunen og Det særlige Bygningssyn imellem har kommunen endelig anmodet om at få husene fredet, hvorpå man vil udbyde dem til salg med krav om restaurering under tilsyn fra Det særlige Bygningssyn. Således er der skabt mulighed for bevaring af husene, og tilbage er der så blot at håbe på, at nogen har mod til at påtage sig den store udfordring og uhyre vanskelige opgave, det vitterligt er at gennemføre en restaurering og en indretning, der også for bygningerne selv er rimelig.

Denne skrivelse tilegner jeg i al beskedenhed sådanne folk samt øvrige borgere i Roskilde, der måtte finde in-

169

teresse heri, og i særdeleshed fru Jacobsen, som lod mig færdes frit i sin lejlighed, Bondetinget 17A under opmålingerne, endvidere museets og kommunens folk, arkitekt Hans Henrik Engqvist, som jeg har konsulteret og endelig Helge Torm. Alle har de bidraget til, at sagen har fået et positivt udfald, og sidstnævntes hjælp og arbejder med søgning, læsning og renskrivning af de ældre, overleverede skriftlige kilder, jeg i det følgende benytter og henviser til, er afgørende for undersøgelsens resultat og artiklens tilbliven. Den tildelte plads her giver ikke mulighed for at gengive mere end en del af det forholdsvis rige kildemateriale, der knytter sig til Bondetingshusene. Især rummer det en bunke meget interessante oplysninger om personer, der enten har boet i husene eller på anden måde haft tilknytning hertil gennem tiderne. Der bør gives plads for en redegørelse herom senere i museets årsskrift, ligesom der er håb om, at bygningsundersøgelserne, der må følges op under de kommende restaureringsarbejder, til den tid vil kunne vise mere éntydige resultater med hensyn til husenes oprindelige udseende og indretning. Da den østlige og bedst bevarede del af nr. 17 er udlejet i dag, er der grænser for, hvor meget jeg har kunnet pille her for at finde spor, der kan klargøre bygningshistorien fuldt ud. En række spørgsmål må således stå ubesvarede hen en tid endnu, indtil nye ting dukker frem. Bondetinget 19 er derimod

langt bedre klarlagt. Det er væsentlig nyere og i en bevaringsmæssig bedre stand. Som det står der i dag, rører det næsten selv enhver detalje om, hvordan det er blevet brugt gennem tiderne.

Bondetinget er som bekendt en af Roskildes ældste gader, hvilket navnet alene antyder. Terrænet skråner svagt i nord-vestlig retning fra domkirken og nedad langs Bondetinget til Blågårdsstræde, mens det umiddelbart nord herfor falder mere brat ned mod det flade forland ved fjorden. Det er givet, at mennesker har bosat sig her mange hundrede år tilbage i tiden, og det snoede forløb gaden endnu har, viser i hvert fald tilbage til middelalderen. Det skal blive interessant at følge arkæologerne i deres undersøgelser fremover i hele dette område omkring domkirken med det ældste Roskilde.

Bondetinget 17, der i dag omfatter 10-11 bindingsværksfag, udgør den bevarede østre del af en 28 fag lang boderrække i én etage, der i Roskilde bys grundtakst fra 1682 omtales således: »*Mag. Eschild Lauritzzens 7 Leie Waaninger, med lidet Kaal Jord til, Paa Bunde tinget, Er udi Breden langs med Huset til Gaden 67 Allen. Och udi Lengde fra Gaden och reet igiennem Husene 32 Allen. Derpaa staar 28 Fag Huus, 1 Lofft høi, med teglhengt, En gammel forfalden Biugning.*

Eragted Biugning 36 Rder

Grunden 20 » «.

Fig. 1: Fotografi fra 1917 visende Bondetinget 17 og 19 som i dag (Roskilde Museums billedarkiv).

171

Betegnelsen »bod« er afledt af ordet »bo« (at bo, et bo) og betyder bolig eller hus (som fx. Nyboder). »Våning« er et andet ord for bolig omend mere højtideligt (fra plattysk Woning, jvf. Wohnung på tysk).

På det ældste matrikelkort over Roskilde fra 1790-91 ses huset liggende direkte øst-vest med nordsiden ud til gaden. Det havde et knæk omtrent, hvor nr. 17 og 19 i dag er bygget sammen (se fig. 3-4). En udgravning foretaget på gårdsiden på dette sted blotlagde en række syldsten, der efter et knæk følger det nuværende nr. 19's sydvæg en lille halv meter uden for dennes sokkel cirka 30 cm under det nuværende terræn. Uden for den gamle syld fandtes i cirka 40 cm's dybde en gammel brolægning, hvilket viser, at der er sket en del opfyldning i tidens løb. Fra knækket gik huset videre vestpå helt ud til Store Maglekildestræde, nu Blågårdsstræde, hvor Bondetinget 19, 21 og 23 ligger.

På Resens kort over Roskilde fra 1677 anes en række énetages huse på dette sted (fig. 2). Af de fire viste huse mellem Blågårdsstræde og Karen Olsdatterstræde kan de to vestlige godt være det 28 fag lange hus, idet vi i Roskilde bys første brandtaksation fra 1736 får at vide, at de syv lejevåninger var fordelt på to huse på 12 og 16 fag: »Sr Christen Knudsens 3 Leje Vaaninger er paa Bonetings Søndre side beliggende bestaar udi 12 fag bindings Verk i foed, Klinede Vegge og tagt med Langhalm

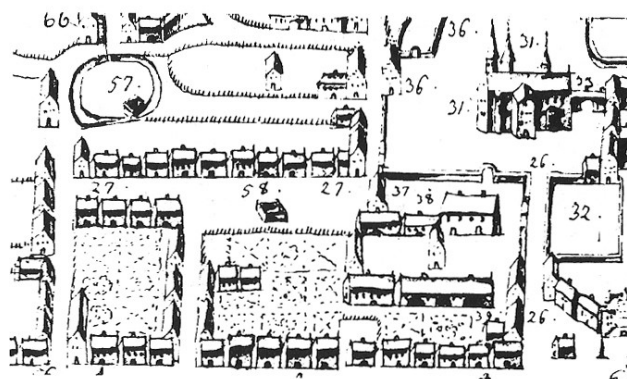

Fig. 2: Udsnit i sand størrelse af Resens kort over Roskilde fra 1677. Nord ret opad (Kopi, Roskilde Museum).

indretted til stuer, Kamre og Kiökener Taxeret faget for 7 Rsd. er ... 84 --. Ennu 16 fag huuse indretted i 4te Leje Vaaninger er ligeledis beliggende paa Bonetings Søndre Side Sr Christen Knudsen tilhørende, er bindings Verk i foed med klinede Vegge og halm Tåket Taxeret faget for 7 Rsd. er ... 112 --. «.

Husenes indbyrdes placering omtales først i en brandtaksation fra 1761, der siger, at 12-fagshuset lå »udtil

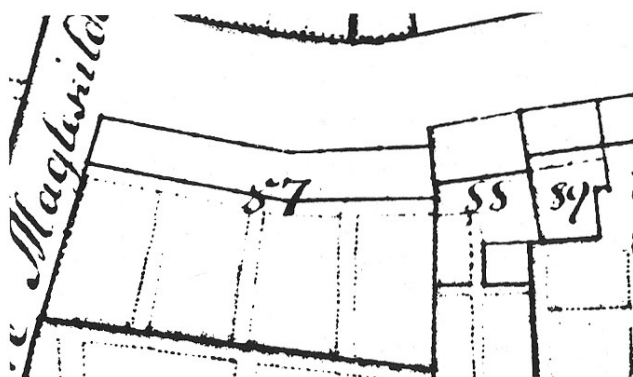

Fig. 3:
Udsnit i sand størrelse af ældste matrikelkort over Roskilde by, søndre del, med Bondetinget. Nord ret opad, målt 1790-91. Mål i Alen: 1:800 (Kopieret med tilladelse fra Matrikeldirektoratet, København).

Hjørnet af Magle Kilde Strædet», og om 16-fagshuset, hvoraf Bondetinget 17 altså er en bevaret rest, hedder det: »Hr. Etatz Raad Munthes tilhørende leje Boliger bestaar som følger: 1.-4re Boliger i alt 16 fag til Gaden, bindingsværk, deels Ege og deels fyrre tømmer, taul Muur og Steentag til Gaden, klinede Vægge og Halmtag til Gaarden, med et værelse, et kiökken og forstue med Dør til Gaden i hver bolig, derudi en Jern Bielægger

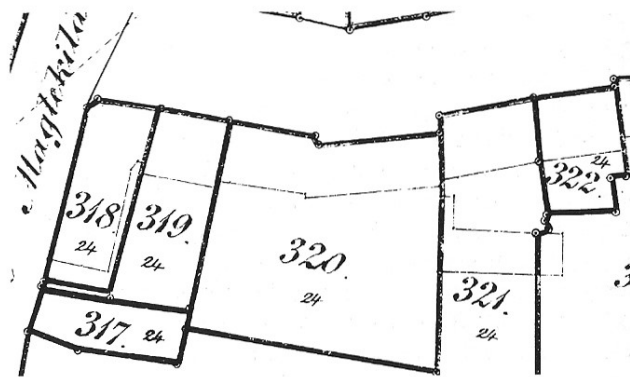

Fig. 4:
Udsnit i sand størrelse af matrikelkort over Roskilde by målt 1864. Nord ret opad. Mål i Alen 1:800. Forhold næsten som i dag (Gengivet med tilladelse fra Matrikeldirektoratet, København).

Ovn 2de dobbelte Skaarstene begge i 2de Rör, 12 fag enkelte Vinduer, deraf de 8 fag med Skyde Skodder ... 160 -"- ... ». Lejeboligerne synes således at være forbedret en del siden 1736 med blandt andet udmurede tavler til gaden samt stentag. For 16-fagshusets vedkommende blev indretningen i de enkelte våninger først nævnt i 1761, og da var der stue, køkken og forstue med gadeindgang. Det er dog ret sandsynligt, at disse vånin-

173

ger i 1736 havde samme udformning som 12-fagshusets med stue, køkken og kammer. Kammeret nævntes ikke i 1761. Husene var takseret ens til 7 rigsdaler per fag i 1736 og 10 i 1761. Først i 1761 nævntes forstuen og jernbilæggeren samt dobbeltskorstenen, der betjente 2 lejligheder. Dette kunne tyde på, at der imellem 1736 og 1761 var sket en ændring i indretningen. Jernbilæggeren, der var omtrent lige så meget værd som resten af huset, kunne imidlertid være lejet af lederen, hvilket var ganske almindeligt, og så ville den næppe være nævnt i ejerens taksation. Ellers ville den givet være det. I vores tilfælde kan man i øvrigt have haft en pottetilægger af ler, som ikke behøvedes at være nævnt i taksationen. Brandtaksationen fra 1771 ligner den forrige og tilføjer blot, at de 12 fag enkelte vinduer var »i 2de Rammer«, og endelig var »alt sadt i god Stand«. 1781-taksationen er identisk med denne. For resten beskriver de begge huset som 17 fag langt til gaden. Ved at dele facaderne i dag fra nr. 17 til 23 op med gennemsnitsfagbredden fra nr. 17 fås netop fra øst henholdsvis 10, 7, 6 og 6 fag.

I 1780'erne skete en omfattende ændring af bygningernes indre. Hidtil have våningerne fortrinsvis været udlejede til byens fattigste borgere såsom daglejere, skomagere og andre mindre håndværks- eller næringsdrivende, som man kan forestille sig, har haft deres værksted i stuen til gaden. Husenes ejere var til gengæld

ansete og indflydelsesrige personer som forvalteren af Københavns Universitets jorder ved Roskilde, Seigneur Christen Knudsen, rådmand Hans Rasmussen Lange, justitsråd Munthe, dennes enke med flere (iflg. Torms notitser 1979). Men engang inden 1791 overtog »Verts-huusmand« i Ringstedgade Hans Larsen de to huse, som fra nu af blev anvendt til husarer, hvilket i følge brandtaksationen fra 1791 medførte, at der i 16-fagshuset indrettedes en stald til fire heste med »behørig Spiltouger og Krøbber« og »2 Foerkamre«. Mærkelig nok forblev antallet af boliger uændret ligesom antallet af stuer og køkkener. Dog måtte de fire lejligheder fra nu af nøjes med tre forstuer. Om de enkelte rum var blevet trængt sammen og skillerum rokeret for at give plads til stalden, får vi ikke at vide. I 12-fagshuset indrettedes en stald til 6 heste, og den kom til at fylde en hel våning. Endnu ved vi ikke, hvor mange fag de enkelte våninger omfattede. Ved brandtakseringen i 1801 regnedes husene for »En Lengde 29 Fag«. Senere ved brandtaksationerne fra 1811 og 1818 nævnes 16-fagshuset som tre huse hver for sig. Et firefagshus havde stue, køkken, spisekammer, forstue, en skorsten og en kakkelovn. Dernæst kom der et trefagshus med samme indhold og endelig et nifagshus indrettet til to stuer, et kammer, to køkkener samt en forstue, en stald og et sovekammer. Yderligere nævnes en skorsten og to kakkelovne. Bilæggerne var altså ud-

skiftede. Ved taksationen i 1827 havde 16-fagsbygningen atter fået stentag, og ved den i 1837 var forholdene uændrede. En akvareltegning på Roskilde Museum, som er opgivet til at være fra 1835, medtager netop de første fem fag af Bondetinget 17 (fig. 5). Huset ser ud som i dag bortset fra, at der på tegningen er vist en taskeskivst over andet fag med murede flunker og isat vindue. Det har dør i første fag fra øst, gulkalkede vægge, røde vingetegl på taget samt skorsten. 1847-taksationen viser ingen ændringer.

Husareskadronen, der var blevet forlagt til Roskilde i 1777, forlod byen i 1842. Dermed flyttede husarerne vel også fra Bondetinget. I al fald forsvandt stalden i følge en ny vurdering af 13/9 1851, der må være optaget i forbindelse med at rebslagersvend Johan Andreas Stam lod de seks vestligste af de 16 bindingsværksfag ombygge til en bygning med grundmur til gaden (nuværende nr. 19). Tilbage blev tre våninger med indretning som før. Ved takseringerne i 1857, 1867 og 1872 var forholdene uændrede, men i 1885 tilbyggedes et udskud på nr. 17, som stadig findes, på »3 Fag, lang 6, dyb 2½, høj 4½ Alen i Bagsiden« udmuret i bindingsværk af fyr. Først meget sent er den midterste våning blevet delt, så stuen kom med til den første og køkkenet til den tredje våning, og sådan fremstår de i dag med indlagte WC'er fra 1954.

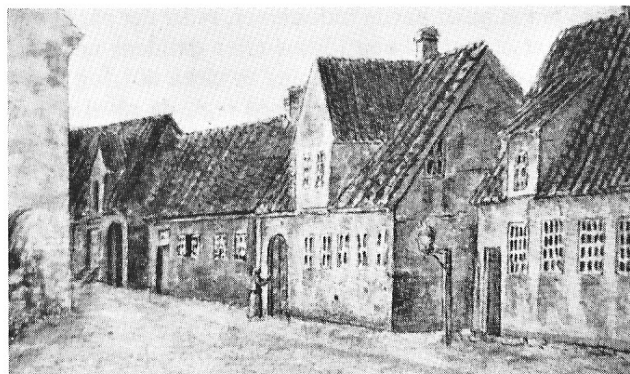

Fig. 5:
Udsnit af akvareltegning med »Bondetinget 17« yderst til højre. (Roskilde Museum).

Intet tyder på, at husene har været berørt af de store brande, der hærgede byen i 1731 og 1735, og opmålingerne og de bygningsarkæologiske undersøgelser viser, at der er bevaret en del af det oprindelige bindingsværk såvel mod gaden som mod gården, det sidste sted i det mindste tre stolpefag. Huset var opført af egetømmer, og dette gjaldt ikke blot bindingsværket men også hele tagværket. Sammen med bemærkningen fra taksationen

175

i 1736 om at huset havde fodtømmer, tyder det på, at det har været et bedre købstadshus efter datidens normer. Det bevarede tagværks hældning er cirka 60°, og taget har fra først af været tækket med tegl, da såvel spær-afstanden som fagbredden kun er godt to alen (i snit 1,31 m). Tømrermesteren har med sin økse hugget sit bomærke flere steder i tømmeret samt mærket det med afbindingsnumre ligeledes med økse. Mange af spærene forekommer oprindelige. Numrene passer dog ikke overalt, og nogle tømmerstykker mangler helt nummerering. I følge kilderne kan det fastslås, at der er sket en del istandsættelser igennem årene. En del tømmer kan således være udskiftet eller flyttet. Spærene er skåret halvt i halvt med hinanden i kippen og sammenholdt med træ-nagler. Spærfoden står ned på lejden (tagremmen), hvor den holdes på plads af den gennemstukne stolpetag. De øvre og nedre hanebånd er fastgjort i spærene med svalehaleblade, der er fornaglede. Endnu er et par af de gamle egetræsskalke bevaret, og ved de øvrige spærender er der tydelige spor efter sådanne. Tagudhænget var omkring 40 cm. Nu er det fjernet og tagrender opsat.

Allerede omkring midten af 1600-tallet var det almindeligt at bruge fyrretræ til tagkonstruktioner. Da der til disse våningshuses tagværk udelukkende er anvendt eg, må de formodes at være temmelig gamle. Sammenholdt med den karakteristiske, meget stejle taghæld-

ning, der er et sengotisk træk, vil det ikke være urimeligt at sætte opførelsetiden til årene omkring 1600. Grundtakstens bemærkning om, at huset i 1682 var en gammel og forfalden bygning, antyder da også, at denne række af boder må gå tilbage til tiden før eller lige omkring år 1600.

I den bevarede østgavl er der spor efter en husbrand, som har været fæstnet til den høje, gennemgående stolpe kaldet »kongen« midt i gavlen. Øverst var gavlen brædebeklædt, hvor den i dag er udmuret med soltørrede lersten. Nederst har den bevaret sin oprindelige lerklining på støjler (kæppefletværk). En række syldsten til lige med gavlens fodrem er synlige i forstuen til 17A (fig. 6).

Ydervæggene var som nævnt i kilderne først lerklinede og blev for gadesidens vedkommende udmuret med tegl engang mellem 1736 og 1761, mens gårdsiden først udmurede mellem 1801 og 1811. Stolperne har været forholdsvis høje, mindst 8½ fod svarende til cirka 2,70 m, og fra fodremmen til de gennemstukne bjælkehoveder har der været mindst 7 fod eller godt 2,20 m, hvorved fremkommer et styrtrum fra bjælkelaget til lejden på 1½ fod, som giver et rummeligt loft, der formentlig har været benyttet til magasin eller lignende (fig. 7). Naglehuller i stolperne viser, at der oprindeligt har været skråstivere i undertavlene, som i øvrigt må have været

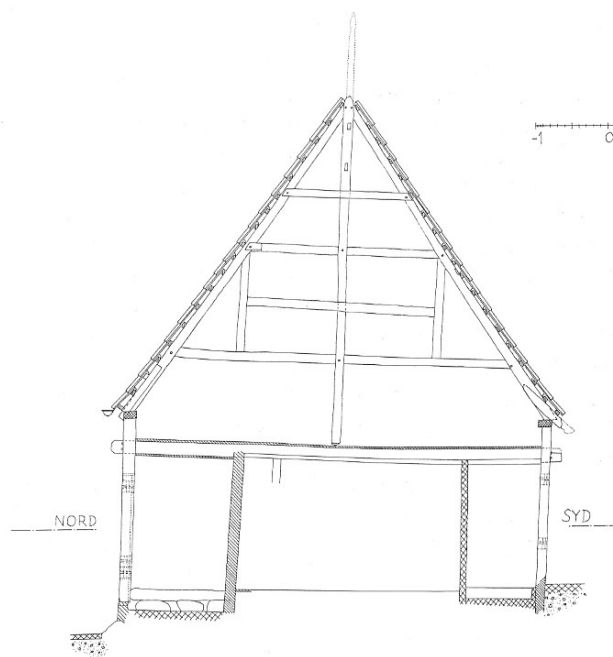

Fig. 6:
Østgavl af Bondetinget 17 i mål 1:100. Opmåling forår 1979 (JRJ). Det prikkede betyder rekonstruktion, hvor hovedformen er sikker mens detaljerne er ukendte. Således er det tydelige spor efter en »husbrand«, men dens udformning må vi gætte os til ud fra viden om lignende steder.

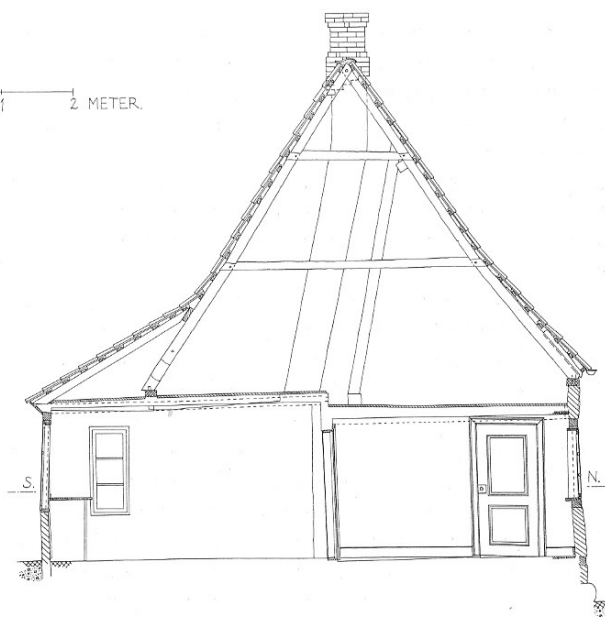

Fig. 7:
Snit i nr. 17 gennem »udskud« (udbygning) i 2. fag fra øst i mål 1:100. Opmåling forår 1979 (JRJ). Tagværk af eg med hældning på 60°.

177

væsentlig højere førhen, hvilket tydeligt ses på den opmålte opstalt af gadesiden (fig. 8-9). Fodremmen, der må have ligget direkte på de store syldsten fra først af, er sandsynligvis blevet udskiftet et par gange, ligesom stolperne er kortet af grundet råd og mørnen i enderne. Det meste af den seneste fodrem er nu rådnet bort. Flere stolper er meget medtagne og enkelte delvis eller helt udskiftede med fyrretømmer eller munkesten. Endelig har det gamle hus sat sig en del i tidens løb. I gårdens østlige ende er der sket en kraftig opfyldning, så fundament og fodrem skjules helt. Dette har sammen med den kraftigt udtørrende sydsol uden tvivl været årsag til denne sides hurtigere forfald, hvilket medførte, at man i 1940-erne måtte udskifte syvende til tiende fag med en bastant grundmur på betonsokkel, ligesom femte og sjette fag er ændret til mur i fyrbindingsværk på forkert og skæmmende vis. Generelt lider huset under manglende eller forkert vedligeholdelse især i de seneste år, så det nu forekommer temmelig forfaldent.

Til gården har der ikke været skræstivere i undertavlene. Spor viser, at de to første fag fra øst har haft løsholter, mens døren i 11. fag kan have været en tidlig køkkenindgang. Remmen går et lille stykke forbi den sidste stolpe og kan markere forlængelsen mod vest frem til 1851. Imidlertid mangler stolpen det naglehul, som skulle vise forbindelsen til det nu fjernede 12. fag. Den

kan dog være udskiftet, for netop her ved husets knæk, der har dannet et uregulært fag, er der sket en del bygningsmæssige indgreb. Køkkenet i 11. fag, hvor der nu er trappe op til loftet, bevarede i 1851 og hidrører fra tiden omkring 1790, da man indrettede tredje og fjerde våning her til husarerne (fig. 11). Tidligere må køkkenerne med dobbeltskorstenen have ligget længere mod vest, men er blevet flyttet til 10. og 11. fag for at give plads til hestestalden. Jeg slutter dette af, at en bjælke med oprindelig kopbåndskonstruktion bevaret i skillerummet ved tiende fag mod gården er blevet savet over og holdt sammen gennem dobbeltskorstenen ved et trækbånd af jern. Den bevarede skorstensbagvange er af ubrændt ler, og de bevarede skille vægge er af bindingsværk med lersten. I det sydøstre kammer i nr. 19 er fremgravet en række syldsten, som har båret den før omtalte skorstens ene side.

Mod gården må 10. fag helt sikkert have været dør-fag, som det endnu er. Indgangen her betjente sammen

Fig. 8: (Overfor)
Opstalt af gadeside af nr. 17 i mål 1:100. Målt forår 1979 (JRJ). Af tegningen kan man bl.a. læse husets nuværende forfatning, dets ændringer gennem tiderne og en del af dets oprindelig udseende. Bemærk, hvordan huset må have sat sig, samt at dets ydre endnu viser noget af den tidligere indre opdeling i 3 våninger (sml. fig. 9-11).

179

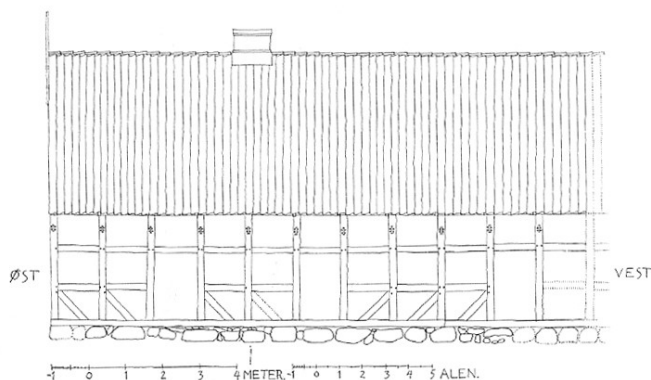

Fig. 9:
Rekonstruktionsforsøg i mål 1:200 af 16-faghusets oprindelige gadeside med 1.-11. fag fra øst. Der har været »skråstivere« i »undertavlene« fra »løshalterne« til »fodremmen« og den har ligget på »syldstenene«. Tegnet august 1979 (JRJ).

med forstuen fra starten af husartiden og frem til 1851 tredje og fjerde våning, og det var her, der en tid var tilbygget et bislag. De to våninger lå symmetrisk omkring forstuen med stuer og køkkener, og efter fjerde våning havde man sengekammer, foderkammer og stald (fig. 10). Men den oprindelige våning med fag 10 som indgangsfag kender vi ikke. Ved at indtegne de oprindelige tøm-

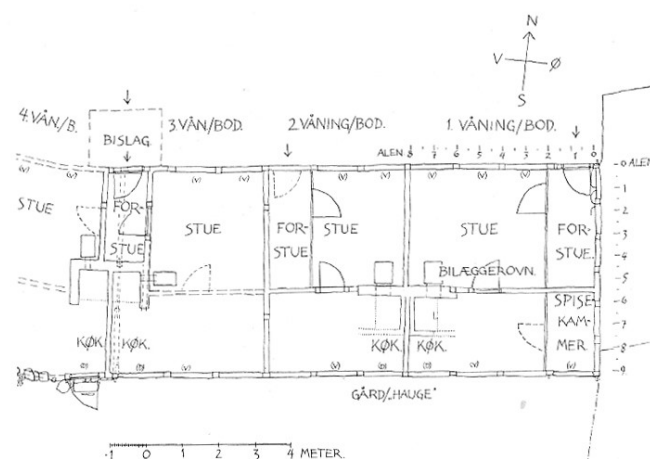
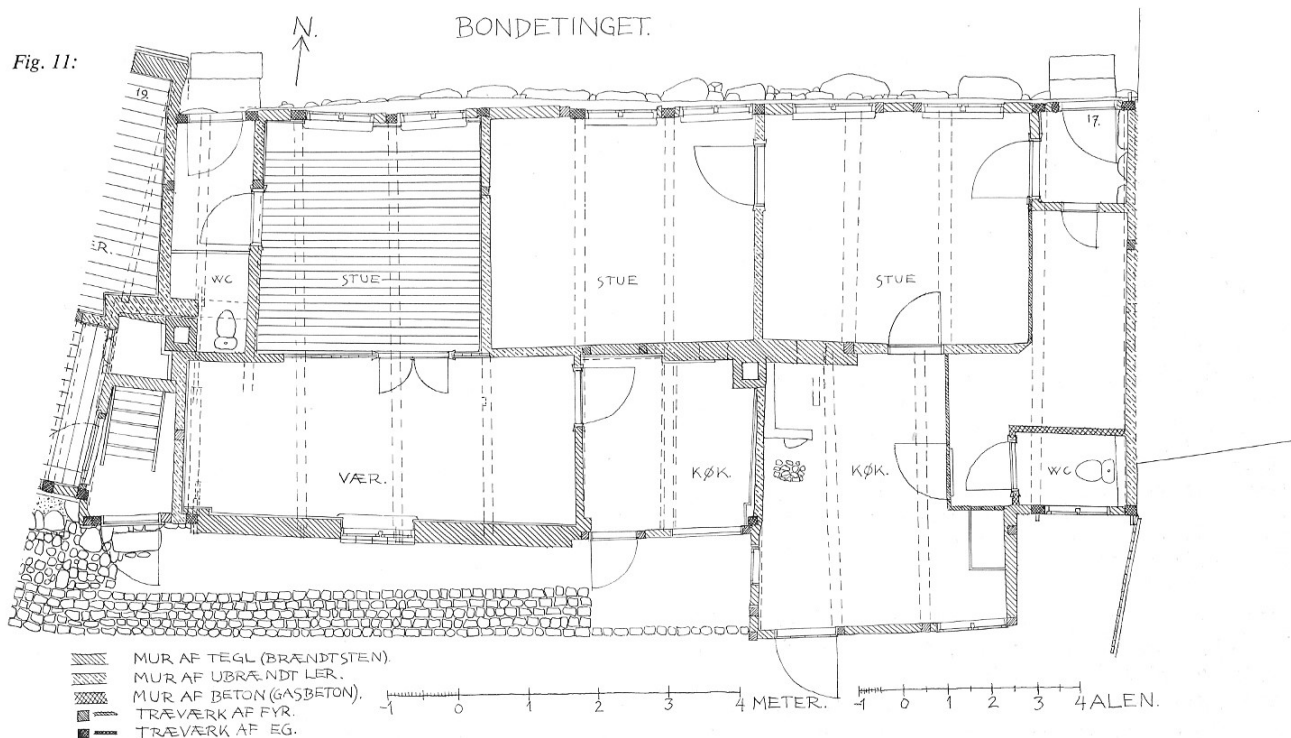

Fig. 10:
Rekonstruktionsforsøg af grundplan 1:200 af (16)/17-faghuset fra omkring 1790 i flg. brandtaksationen fra 1791, der nævner huset som »Lejeboliger og Husar Brakker«. Tegnet august 1979 (JRJ).

merstykker efter de fundne naglehuller på opmålingen af gadesiden levnes der endvidere mulighed for indgange i tredje og sjette fag. Vi skal imidlertid langt tilbage i tiden, inden der kan have været døre her. Vi kan forholdsvis let rekonstruere Bondetinget 17 og 19 fra 1885 og 1851, ligesom jeg allerede har beskrevet tredje og fjerde våning tilbage til 1780'erne. Første vånings indretning

Fig. 11:

Grundplan af nr. 17 i mål 1:100. Opmåling forår 1979 (JRJ). Bondetinget 17 og 19 ligger på samme grund (én matrikel) og er sammenbyggede uden egentlig gavl (brandmur).

181

var ikke blevet ændret siden formentlig engang mellem 1736 og 1761, hvor jeg er tilbøjelig til at tro, at man samtidig med indførelsen af jernbilæggerovnen i denne vånings stue, har ændret indgangen og forstuen til den nuværende. Da bilæggeren skal have skorstensforbindelse, ud over at den står i stuen, begrænser det straks våningens muligheder for planudformning. Den bevarede lervæg efter fjerde fag må ganske sikkert have været gavl for første våning, og den angiver således udstrækningen af en oprindelig våning eller bod, hvis type kan være gentaget ned gennem rækken mod vest.

Første våning havde altså i 1761 forstue i første fag, hvorefter kom tre fag stue med bilægger og to vinduer. Mod gården var der tre fag køkken med et vindue samt en skorsten ved vestgavlen sammenbygget med nabovåningens skorsten, som det ofte brugtes. Endelig har der været et kammer ved østgavlen (fig. 10). Før 1736 kan man have trådt fra gaden direkte ind i stuen og herfra videre til køkken og kammer. I tredje eller fjerde fag i bagsiden kan der have været udgang til »Haugen«. Om denne plantype skulle være nær den oprindelige for huset, tør jeg endnu ikke gætte på. Da det ville være et meget drastisk indgreb at flytte en skorsten, er det sandsynligt, at denne altid har stået i fjerde fag. Sammenholdt med at der skulle have været dør i tredje fag fra gaden, betyder det, at vi her kan have haft en våningsplan, vi

ellers ikke har kendskab til fra tiden omkring år 1600. Ofte havde man en forstuegang tværs gennem huset ved gavlen med indgang til stue og køkken samt udgang til gård. Bagved køkkenet kunne ligge et kammer, som let etableredes med bræddewæg. Denne type passer ikke her, hvor våningen måske blot har bestået af ét rum opdelt ved skorstenen til den ene side. Det kan også tænkes, at stuen har været gennemgående fra gade- til gårdside med et lille køkken langs gavlen samt eventuelt et kammer, eller våningen kan have været opdelt i et større rum til gaden med decideret værksted og et smallere til gården med stue og køkken ud i ét (en art »fremhus«). Det er dog uden værdi at fantasere mere over denne plan, før end flere og sikrere spor er fundet.

Hvorvidt anden våning kan have været på fire fag førhen i stedet for de senere tre, kan man måske se ved at fjerne det pudsede, underklædte loft, idet bjælkerne kan bære spor efter skillevægge. En registrering af loftsbrædderne oven over med deres stød viser klart, at der har været forstue i syvende fag på et tidspunkt, mens det oprindelige dørfag må være sjette fag.

De første vinduer har sikkert været temmelig små med blyindfattede ruder. I 1791 nævnte brandtaksationen, at der i 12-fagshuset var vinduer i »Blye«, mens 16-fagshuset havde »fornødne Dørre med Beslag og 15ten fag vinduer...«. Vinduerne her var nok allerede

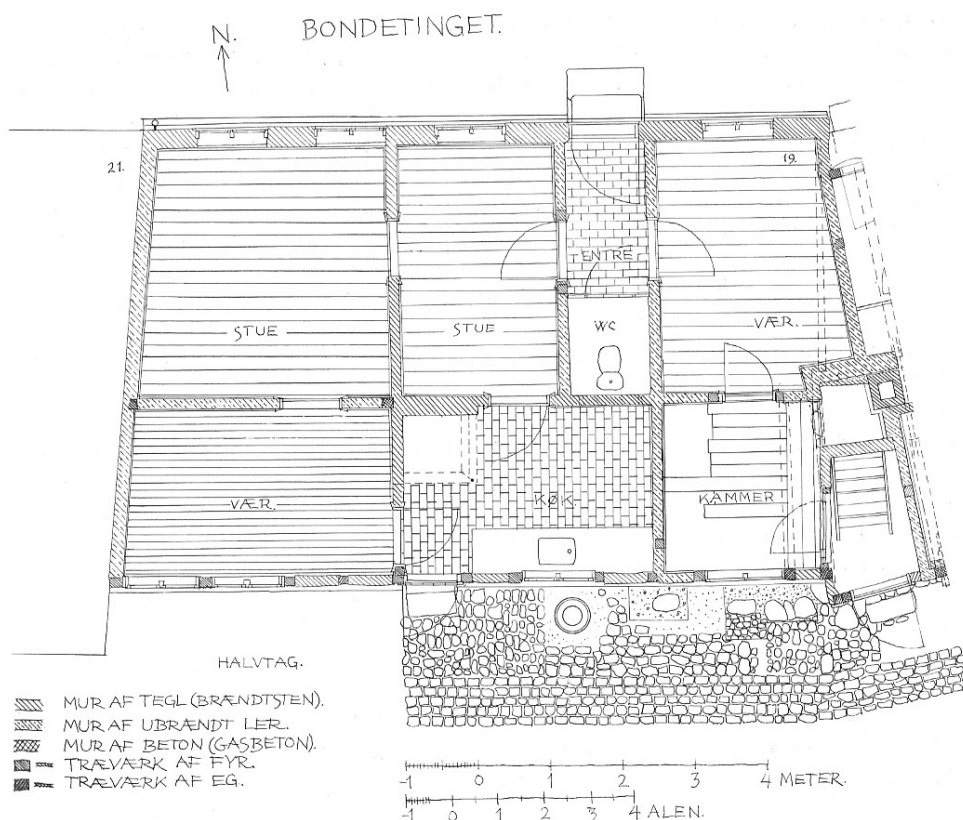

Fig. 12:
Grundplan af Bondetinget 19 i mål 1:100. Opmåling forår 1979 (JRJ). Bemærk udgravningen med ældre pigstensbrolægning uden for tidligere syld (fundament). Vinkelret på gårdsiden ud fra sammenføjningen med nr. 17 i knækket deler et rækværk gårdspladsen op. Det opfyldte terræn med de registrerede brosten (rende-sten) kan evt. fjernes fremover, så husene atter står frit på deres sokkel.

183

blevet skiftet ud med vinduer inddelt med træsprosser engang mellem 1761 og 1771, hvor skydeskodderne forsvandt. På et par 1800-talsvinduer findes nogle ældre hjørnebeslag, ligesom et vindue i bagsiden til nr. 19 er fuldt bevaret fra 1700-tallet, omend det er blevet flyttet ved genanvendelse.

Hvordan 12-fagshuset i første del af 1800-tallet blev delt på to matrikler og med tiden fik de to toetages bygninger, der findes her i dag, må desværre udelades her. Endnu er bevaret et enkelt stolpefag i Bondetinget 23 fra det gamle hus. Bondetinget 19 nybyggedes som nævnt i 1851 med 8 spærfag, hvorved man rykkede huset godt en halv meter frem i gaden med grundmuret facade på nyt fundament af kampesten (fig. 13). Resten af huset byggedes i bindingsværk. Huset er faktisk fuldstændig bevaret til i dag i såvel plan, facade som interiør i den helstøbte form, det fik ved opførelsen. Den smukke gadedør i klassicistisk stil, vinduerne, gerichterne, fyldningsdørene med profiler, skorstenen, skillerummene og tagværket med mere er alt sammen i en god stand. I 1954 indrettedes et WC i forstuen, så den oprindelige planudformning med forstueforbindelse direkte til køkkenet sløredes (fig. 12). Det er i høj grad værd at passe på den oprindelige og meget tidstypiske, klare opdeling i såkaldt »pæne rum« (modtagelsesrum for gæster) og »hverdagsrum«. Forstuen og de tre stuer har så-

ledes fine, profilerede fyldningsdøre og indfatninger, der passer til vinduerne i facaden, mens de to kamre mod øst og køkkenet har tarveligere indfatninger og enkle døre. Som allerede nævnt gør det samme sig gældende ved konstruktionerne, hvor man har sparet på bagsiden af huset. Stuerne har altid været tapetserede, og snedkerarbejderne bærer bemalinger i op til 15 forskellige lag i flere farver. kamrene og køkkenet har været hvidkalkede. Kammeret mod nord har senere været blå. Indervæggene er af lersten, mens den åbne skorsten er af brændtsten. Denne har senere haft indmuret komfur. Gårdsiden lider under, at terrænet mod øst er fyldt op til fodremmen.

Bondetinget 17 er altså den ældst bevarede borgerlige bygning i Roskilde i dag, og sammen med Bondetinget 19 og de øvrige huse i gaden giver det et væsentligt bidrag til vores bygnings- og kulturhistorie specielt sammenholdt med den socialhistorie, det kan fortælle. Huse viser jo fremfor alt noget om mennesker og deres forhold til den til enhver tid herskende teknologi. Nr. 17 siger således lidt om, hvordan almene borgere i Roskilde (her lejefolk) har haft det fysisk, psykisk som socialt gennem henvend 400 år. Som minde herom er det vigtigt for Roskilde by at få bevaret dette byhistoriske levn så omhyggeligt som muligt. I det daglige kan det være med til at lette forståelsen for vor egen kultur og trivsel. Som led i ana-

Fig. 13:
 Facade mod nord til gaden i Bondetinget 19 i mål 1:100. Opmålt forår
 1979 (JRJ).

185

lysen har jeg påvist muligheder for indretning af de to huse til gode, sunde og tidssvarende boliger for almindelige mennesker fremover. Dette skal ske ved en nænsom restaurering, som tilføjer nutidige faciliteter, funktioner og installationer i forhold til husets oprindelige og nuværende skikkelse, alt i alt i så høj grad som muligt i tråd med husets særlige karakter og omskiftelige historie. Våningsopdelingerne må respekteres. På landsbasis har vi uhyre lidt tilbage af lejevåninger fra den tid, og med tiden skal det måske vise sig, om vi her vil kunne finde en våningstype, vi ikke kender andre steder fra.

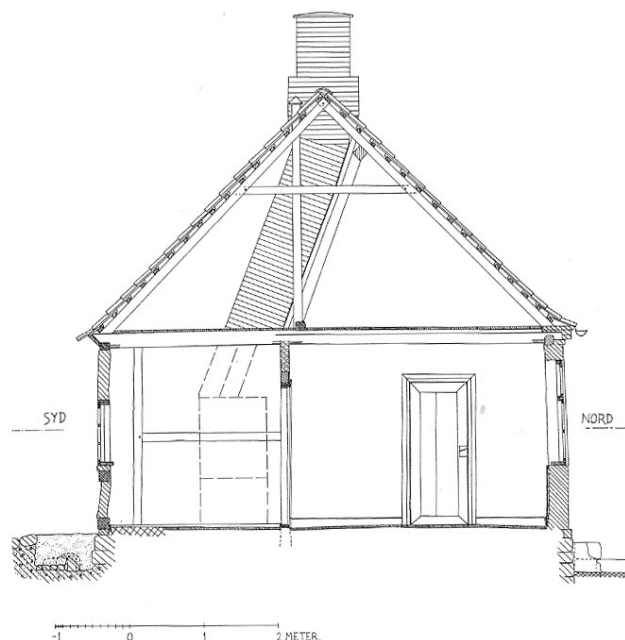

Fig. 14:
 Snit i kamre mod øst, Bondetinget 19 i mål 1:100. Opmålt forår 1979
 (JRJ).